

ÚVOD

Uplynulých patnáct let bylo naplněno bouřlivými historickými změnami v životě naší republiky, které v roce 1960 vyvrcholily vyhlášením Československé socialistické republiky. Ve srovnání s těmito revolučními přeměnami a s dalším rozvojem naší republiky stává se období buržoazní Československé republiky stále více pouhou epizodou v našich dějinách, věcí minulosti. Minulosti patří i jméno a činnost T. G. Masaryka, který byl nerozlučně spjat s buržoazní republikou, s její politikou a ideologií. Ještě nedávno však hrály jeho názory nikoli bezvýznamnou úlohu v ideologických zápasech o novou republiku. Jinak tomu ani nemohlo být, protože Masaryk se stal symbolem toho, co v naší společnosti dožívá; sám byl čelným „politikem krize“ české buržoazní společnosti. V marxistické kritice převažovala proto kritika jeho politické činnosti a ideologie.

Ve své práci se zaměřuji na Masaryka jako „filosofa krize“ buržoazní společnosti, na rozbor jeho filosofie. Občas vznikaly i v buržoazní literatuře diskuse o tom, zda je vůbec možné považovat Masaryka za filosofa. Nebylo by třeba to připomínat, kdyby se ještě ve větší míře nevyskytoval i mezi marxisty obdobný, i když na zcela jiných motivech založený názor, že Masaryk vlastně žádným filosofem nebyl nebo že nestojí za to se k jeho filosofii vracet. Domnívám se naproti tomu, že marxistická kritika Masarykovy filosofie má své místo v naší současnosti a že není pouhým křišením mrtvých duchů minulosti.

Masaryk byl dlouholetým profesorem filosofie a autorem četných publikací vždy nějak s filosofií spjatých. V tom smyslu do dějin české buržoazní filosofie nesporně patří. Lze rovněž přijmout tvrzení buržoazních filosofů, že Masarykem počíná moderní česká buržoazní filosofie. Nebyl-li Masaryk považován za filosofa pro svou roztříštěnost, eklektičnost a aforističnost, můžeme proti tomu namítnout, že tyto rysy jsou právě jen jedním ze znaků moderní buržoazní filosofie a její krize.

Pro nesoustavnost a aforističnost není Masarykova filosofie příliš vhodná pro to, abychom při její kritice rozvíjeli kategorie vědecké filosofie. Jinými svými stránkami však přesto přináší marxistické kritice nemalý užitek. Je především výrazným příkladem úzkého spojení mezi buržoazní filosofií a politikou. Masarykovi se tu nemohl vyrovnat ani jeden buržoazní filosof u nás a mimo jiné i proto jeho názory přetrvaly učení jiných buržoazních filosofů, kteří filosofovali později než

on a způsobem nesrovnatelně soustavnějším. Masaryk kromě toho podal poměrně propracovanou a z hlediska potřeb buržoazní apologetiky vyspělou „soustavu“ politických, filosofických, sociologických a nábožensko-etických názorů, postavenou v našich podmínkách proti komunismu. Z těchto důvodů je i dnes třeba Masarykovy názory žijící ve vědomí lidí vyvracet a překonávat. Bylo by jistě nesprávné připsat všechny dnešní světově názorové přežitky na vrub Masarykovi. Žijí dnes i nezávisle na něm a čerpají z jiných, novějších zdrojů. Kritikou Masarykovy filosofie můžeme však proti mnohým z nich bojovat, protože argumentace se v obou případech často shoduje. Tato kritika kromě toho může být jednou z příležitostí k tomu, aby byla proti buržoazní ideologii postavena marxistická filosofie jako filosofie člověka naší společnosti.

Domnívám se proto, že kritický rozbor Masarykovy filosofie má i dnes svůj smysl a oprávnění. Může prohloubit kritiku Masarykovy politické ideologie i buržoazní filosofie vůbec, zvláště české buržoazní filosofie mezi dvěma válkami. V práci jsem ovšem nemohl zpracovat všechny otázky, o kterých jsem se zmínil. V souladu s dosavadním stavem literatury o Masarykově filosofii (viz oddíl „Literatura“) postavil jsem si dílčí úkol: ujasnit si charakter Masarykovy filosofie a její obecné společenskopolitické základy. Tento úkol byl o to naléhavější, že pro roztříštěnost Masarykovy filosofie není možno považovat za zbytečnou otázku, jaká je vlastně Masarykova filosofie. Tím jsem byl zároveň postaven před problém, jaký postup v práci zvolit.

Bylo možné použít metodu konfrontace Masarykovy filosofie s filosofií marxistickou, držet se soustavy vědecké filosofie a sledovat, jak Masaryk hlavní otázky řeší (základní filosofická otázka, poměr k materialismu, dialektice apod.). Tento postup jsem nezvolil proto, že se při zpracování historickofilosofického tématu lehce mění v konstrukce. Je spíše použitelný v práci, jejímž hlavním předmětem je pozitivní výklad otázek marxistické filosofie. Sama metoda konfrontace je kromě toho založena na předpokladu, že konfrontované filosofie jen různě řeší stejné problémy, zatímco se ve skutečnosti liší nejen řešením otázek, ale již v tom, jak si je kladou a proč si je tak kladou. Zde jsem proto hledal cestu k poznání charakteru Masarykovy filosofie. To ovšem znamenalo sledovat především její vnitřní souvislosti a strukturu, její „vnitřní logiku“. K tomuto postupu mě v neposlední řadě přivedla i nutnost ujasnit si, co vlastně Masaryk jako filosof říká a jak jeho různé názory spolu vnitřně souvisejí.

Tato metoda nejen že nebrání ukázat antagonismus mezi Masarykem a marxistickou filosofií, nýbrž ho umožňuje postihnout hlouběji a přesvědčivěji než pouhé srovnání. Ukazuje tento antagonismus ve věci samé, nekonstatuje pouze, že jsou mezi Masarykem a marxismem rozpory, ale též jak k nim dochází a jaké jsou jejich společenské a gnoseologické příčiny. Za protikladností filosofických názorů se tak objevuje antagonismus dvou politických ideologií a dvou společenských tříd. Mluvím-li totiž o „vnitřní logice“, nejde o konstrukci a o autonomní souvislost

různých tezí, nýbrž o snahu najít za logikou Masarykových názorů logiku společenských postojů a snah. Tím je vlastně Masarykova filosofie neustále a nepřímě s vědeckou filosofií konfrontována. Výsledky tohoto srovnání shrnuje poslední část III. kapitoly nazvaná „Buržoazní životní filosofie a vědecký světový názor“.

V souladu s uvedenými cíli a metodou je práce rozčleněna do tří kapitol: I. Masarykovo pojetí člověka a společnosti, II. Masaryk o vědění a poznání, III. Filosofie pro život. Celkový úsudek o Masarykově filosofii a o jejím místě v dějinách české buržoazní filosofie shrnuje závěr. V oddílu o literatuře je kromě seznamu použité literatury podán stručný přehled buržoazní a marxistické literatury o Masarykově filosofii.

Struktura práce je tedy spíše „systematická“ než „historická“. Některé historické souvislosti jsem vědomě ponechal v pozadí, i když jde jistě o otázky důležité. Týká se to vztahu Masarykovy filosofie k některým směrům buržoazní filosofie (zvl. jeho poměru ke kantovské revizi marxismu a ke Kantovi vůbec, k tzv. „filosofické antropologii“, k pragmatismu apod.), utilitárně politického pozadí některých změn v Masarykových názorech a otázky vývoje Masarykovy filosofie. Vzhledem k cílům práce soustředil jsem se totiž na to podstatné, co Masaryka odlišovalo od ostatních buržoazních filosofů u nás a co se v zásadě u něho neměnilo. Služebnost jeho filosofie jsem se snažil ukázat v obecné rovině, zdůraznit specificky filosofické prostředky apologetiky, nikoli jejich konkrétní využití v dobových politických situacích.

Jinak ovšem je otázka vývoje a proměn Masarykových názorů v práci obsažena. Na počátku I. kapitoly je stručně vyloženo, jak se společenskopolitický vývoj, zvláště rozmach dělnického hnutí, odráží ve změnách Masarykových dějinně filosofických antitezí. Na několika místech se v práci vracím k otázce zesílení „racionalistického“ tónu v Masarykově argumentaci na přelomu století. Změny v Masarykových názorech jsou zachyceny i v celkové struktuře každé kapitoly, i když se zdá, že jde pouze o výklad systematický. První kapitola o Masarykově pojetí člověka a společnosti se např. opírá postupně o jeho spisy od „Sebevraždy“ až po „Otázku sociální“ a spis „Rusko a Evropa“. Druhá kapitola – sledující nejprve Masarykovy názory na vědu a poznání, potom otázku iracionálních zdrojů poznání a končící otázkou teorie a praxe – zachycuje pohyb Masarykových názorů od „Konkrétní logiky“ až např. k článku „Politika a poesie“ (1907). Třetí kapitola ve zkrácené podobě znovu tento pohyb reprodukuje; soustřeďuje se při tom na Masarykovo celkové pojetí filosofie a na jeho přechod od nároku na vědeckou filosofií k iracionalistické „lebensfilosofii“ spojené s buržoazní politikou. Snažím se tedy přistoupit k Masarykovým názorům historicky, i když výslovně nepodávám historii jeho názorů.

Závěrem bych chtěl na tomto místě poděkovat zvláště svému školiteli, soudr. doc. J. Macháčkovi; za posouzení práce a za cenné připomínky děkuji soudr. prof. J. Popelové-Otáhalové, doc. J. Srovnalovi, dále pracovníkovi Filosofického ústavu ČSAV dr. R. Kalivodovi a kolektivu katedry dějin filosofie a logiky na filosofické fakultě University J. E. Purkyně.

